

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

*Apa de la distanță nu poate stinge incendiul din apropiere
Continuitatea gândirii politice chinezești din antichitate până în prezent*

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

Conducător de doctorat:

CONF. UNIV. DR. DEMETER M. ATILA

Student-doctorand:

IVÁCSÓN GY. ANDRÁS ÁRON

2024

CUPRINS

Prefață	1
Considerații metodologice	9
Legismul în general: de la om la statul total	17
Shang Yang și stăpânirea statului asupra comerțului privat	35
Hanfeizi, chintesența legismului	58
Dogmatism și realitate: reformele lui Sang Hongyang și Wang Anshi	97
Sang Hongyang, un legist în piele confucianistă	98
Schite generale	98
Teoriile economice de bază ale lui Sang Hongyang.....	103
Măsuri concrete sub conducerea lui Sang Hongyang	108
Dezbaterea definitivă	118
Wang Anshi, geniul reformist.....	125
Context istoric	126
Trăsăturile de bază ale viziunii și gândirii lui Wang Anshi.....	127
Principalele caracteristici ale reformelor	142
Marele reformator la lucru	144
Măsuri mici cu rezultate mari	152
Concluzii și rezumatul principiilor generale.....	155
Cuvânt final.....	160
Supraveghetor și gardian al Mării de scorțișoară: Fan Chengda în provincia Guangxi	161
Epoca modernă: învățați din cele vechi și deduceți adevărul din fapte	184
Fundatii	184
Fiul de loess: gândirea lui Xi Jinping de la teorie la practică	187
De la teorie la practică: combaterea epidemiei de noul coronavirus	198
Legături și orientări: concluzii	213
Bibliografie	221

Cuvinte-cheie

China, istorie, filosofie, confucianism, daoism, legism, socialism în stil chinezesc, pragmatism, cosmologie, cosmotehnică, reform, politică, antichitate, modernitate, ideologie, radicalism, conservatorism, universalism, dinastie, economie.

Apa de la distanță nu poate stinge incendiul din apropiere

Continuitatea gândirii politice chinezești din antichitate până în prezent

Lucrarea de față își propune să trateze amplul fenomen de continuitate, care traversează gândirea politică chineză, de la origini până în prezent. Cu toate că un asemenea proiect poate fi primit cu anumite rezerve, mai ales din partea celor care văd în China contemporană un stat cu totul modern, complet rupt de tradițiile ei premergătoare. Cercetarea întreprinsă este structurată pe opt capitole, fiecare dintre ele fiind divizat într-o serie de sub-capitole componente, cu un specific aparte.

Partea introductivă abordează originile gândirii politice chineze, căutând să punteze, prin mijlocirea unor exemple concludente, diferențele de esență între concepția clasică chinezească și filosofia antică greacă. Dacă pentru greci filosoful, înțeleptul ocupă o poziție centrală în viața cetății, în Republica lui Platon ajungând să dețină funcția supremă în cetate, în tradiția politic-administrativă a Chinei antice el apare cel mult în postura consilierului regal, sau al înaltului funcționar guvernamental. În cazul în care se lovește de guvernarea infamă a unui conducător mediocru și imoral, înțeleptul abandonează viața de la curte și întoarce spatele celor lumești. Față de această atitudine doar legismul face excepție, care consideră că în situații de acest gen înțeleptul trebuie să se străduiască din răspuțeri să îndrepte, prin muncă asiduă și uneori cu prețul vieții, erorile domnitorului și ale ocârmuirii. Un asemenea orizont de așteptare se înscrie pe deplin în concepția colectivistă și anti-individualistă a viziunii chineze despre lume, față de care doar orientarea Yang-Zhu face excepție. În rest, toate școlile de gândire au îmbrățișat convingeri pro-colectiviste și au combătut, din răspuțeri, tendințele individualiste. Prin urmare, înțeleptul nu poate ținti poziția supremă în stat, tentativele răzlețe fiind tratate ca niște excepții menite să întărească regula. El trebuie să se mulțumească cu postura consilierului regal, care prin sfaturile sale sprijină activitatea guvernului, și la nevoie, face tot posibilul pentru a readuce lucrurile pe calea ce bună.

Diferența dintre cele două mari școli de gândire filosofice poate fi descrisă, conform filosofului taiwanez Yuk Hui, prin opoziția cosmologie-cosmotehnică. Viziunea occidentală este determinată de cosmologie, și are ca scop cunoașterea cât mai exactă a lumii. Spre deosebire de asta, în discursul filosofic chinezesc accentul cade pe cosmotehnică, modelarea lumii având prioritate față de cunoașterea ei. Lumea trebuie transformată în direcția unei largi incluziuni, făcând viața oamenilor mai bună și mai prosperă. Trebuie maximalizată bunăstarea și fericirea la modul general, nu doar la scară individuală – prin asta se confirmă atitudinea prin excelență anti-individualistă a școlilor de gândire chinezești. Legismul, confucianismul, daoismul au îmbrățișat în egală măsură, fiecare în funcție de propria sa viziune, ideea că lumea trebuie astfel modelată, încât să le fie bine oamenilor care o locuiesc. Această linie directoare va fi dezvoltată ulterior de interpretarea specific chinezească a budismului, budismul-chan, care extinde exigențele bunăstării la nivelul întregii biosfere, până la ultima viețuitoare inclusiv.

Dihotomia postulată are origini mitologice. În interpretarea lui Yuk-Hui, învățătura cea mai importantă a legendei lui Prometeu este că zeii îi vor pedepsi aspru pe cei care încearcă să modifice perfectă rânduială a lucrurilor hotărâtă de ei. Prometeu dă oamenilor focul divin și schimbă prin asta definitiv fața lumii, dar pentru gestul lui va plăti cu viața. Spre deosebire de asta, mitologia chineză vorbește de Marele Yu, eroul legendar de la începutul mileniului trei, care în urma inundațiilor catastrofale pune capăt haosului apelor, refăcând și extinzând, prin schimbarea radicală a metodelor de construcție, sistemul de îndiguire și de irigații al Regatului de Mijloc. Trăiește, trudește și mănâncă alături de oamenii lui, sapă șanțuri și canale de drenaj pentru protejarea câmpurilor de orez ș.a.m.d. În interpretarea lui Yuk Hui, trebuie avute în vedere trei aspecte distincte. În primul rând, lumea trebuie schimbată înspre binele oamenilor, fiindcă în univers nu operează vreo formă de perfecțiune prestabilită, ba dimpotrivă, nu de puține ori natura se dovedește a fi chiar ostilă vieții omului pe Pământ. În al doilea rând, conducătorul trudește cot-la-cot cu supușii lui, deoarece în privința aspectelor fundamentale nu există diferențe între oameni: ierarhiile sunt impuse de împrejurări, uneori fiind nejustificate – convingerea împărtășită și de confucianism, care consideră că oamenii sunt egali de la naștere, diferă doar prin obiceiuri și educație. În al treilea rând, a schimba fața lumii nu presupune vreo intruziune de ordinul supranaturalului, să faci uz de magie sau vrăjitorie, se bazează doar pe muncă și tehnologie: Yu și echipa lui sapă șanțuri, deversează prin canale apa spre culturile de orez, ori o reîntorc în albia râului. Nu este nevoie de leacuri miraculoase, artificii magice, lucrurile sunt duse la bun sfârșit prin muncă și cu sprijinul

tehnicii. Această convingere și-a pus pe deplin amprenta asupra gândirii politice de-a lungul veacurilor, determinând și la ora strategia de elaborare a proiectelor derulate de statul chinez.

O altă particularitate a filosofiei chineze, din antichitate până în zilele noastre, ține de deosebita importanță acordată aspectelor practice ale problemelor discutate. Chiar și în cazurile când se admite că o bună practică presupune un fundament teoretic pe măsură, se pleacă de la premisa că orice formă de cugetare lipsită de finalitate practică, este de la sine inutilă. Presupoziția a fost astfel formulată de Wang Yangming (1472-1529), marcantul înțelept din perioada dinastiei Ming: „Cunoașterea este începutul faptei; lucrurile înfăptuite desăvârșesc cunoașterea.” Prin urmare, în China va apărea și se va consolida mult mai devreme acel gen de convingere, pe care gândirea occidentală o atribuie, prin tradiție, marxismului: filosofia nu trebuie să se ocupe doar de cunoaștere, ci și modelarea lumii. Așadar, întreaga gândire filosofică chineză pune preponderent accentul pe aspectele practice ale lucrurilor, impunând preocupărilor de natură filosofică exigența de a formula soluții concrete, cu impact pozitiv asupra realității înconjurătoare. Acesta este motivul pentru care, secole de-a rândul, agricultorii au fost mult mai apreciați decât negustorii, cei din urmă fiind tratați ca o clasă socială inferioară, a celor care nu produc și nu creează, doar precupețesc munca altora și se îmbogățesc pe spinarea oamenilor care trudesec din greu. Nu de puține ori s-a întâmplat ca negoțul să fie afectat de taxe și contribuții sociale suplimentare, câteva dintre aceste figurând și pe paginile lucrării de față. Și nu au fost deloc rare situațiile, când măsurile au fost gândite și puse în practică de niște reprezentanți provenind din rândul tagmei negustorești: cum este cazul lui Sang Hongyang, a cărui concepție este prezentată pe larg în disertația noastră.

În lumina celor menționate, cercetarea întreprinsă de mine este structurată în funcție de trei ipoteze distincte. Prima dintre ele pleacă de la premisa că se poate susține ideea unei continuități între gândirea politic-filosofică chineză pre-modernă și cea contemporană. Cea de a doua ipoteză se concentrează pe sintagma „socialism cu specific chinezesc” și investighează modul în care, în spațiul Chinei socialiste, principiile filosofice și politice sedimentate de-a lungul timpului au fost integrate în doctrina marxismului. A treia ipoteză vizează considerente de strictă specialitate, căutând să demonstreze că filosofia chineză nu poate fi tratată ca un compendiu de cugetări pre-filosofice, proprie mai degrabă lumii „meditației”, ori a „spiritualității”.

O cercetare atât de amplă, prin implicarea unui context istoric atât de vast, impune, înainte de toate, clarificarea considerentelor de natură metodologică. A fost nevoie, în primul rând, să mă debarasez de reperele specifice unei lecturi de tip occidental. Înțelegerea

particularităților gândirii filosofice chineze a generat un mod de apropiere cu totul diferit față de cel utilizat inițial. Multiplicarea și diversificarea lecturilor necesare elaborării tezei de doctorat, a avut ulterior ca efect schimbarea percepției generale asupra lucrurilor. Iar experiențele din perioada pandemiei, măsurile luate de autoritățile chineze pentru gestionarea crizei declanșate de coronavirus, au întărit în mine definitiv convingerea că cercetarea trebuie să urmeze direcția recent conturată. O serie de prejudecăți, însușite și de mine multă vreme, au trebuit eliminate pentru a face loc unei imagini adecvate despre filosofia chineză, adaptată la specificul ei aparte – cu scopul de a evita pericolul închistării în rastelul tematic pus la dispoziție de gândirea de tip occidental. Iar asta, nu s-a dovedit întotdeauna a fi o misiune tocmai ușoară.

O altă provocare de ordin metodologic s-a dovedit a fi confruntarea cu anumite texte chinezești, netraduse până la acea oră nici măcar în engleză, darămite în alte limbi europene. Asta nu numai că a îngreunat munca depusă, dar a și încetinit-o considerabil, cu toate că aveam deja ani petrecuți în universul limbii chineze. Dar una este să parcurgi rubricile unui jurnal, și cu totul altceva să înțelegi un text filosofic antic, sau medieval. O interpretare de acest gen nu se pretează doar la tălmăcirea cuvintelor, trebuie avută în vedere întreaga cultură din care provin. Cuvintele nu trăiesc izolat, nu plutesc în vid, ele au o istorie în spate, se integrează într-un ansamblu ideatic, fiind puncte de conexiune în care se întrepătrund, sub diferite forme, o sumedenie de vectori dintr-un vast halou cultural. Cuvinte care la prima vedere par a fi simple, pot semnifica contextual lucruri diferite: de exemplu 義, care înseamnă dreptate, dar și echitate, în funcție de situație. Nu este totuna cum îl traduci, deși semnificațiile sunt apropiate, pe alocuri chiar se întrepătrund. Dar în cazul noțiunii 玄 situația este mult mai complexă, aceasta fiind tradus ca întunecat, întunecime, mister, mistică, taină, numai versiunile în engleză, maghiară și română ale lui Daode Jing pun la dispoziție vreo patrusprezece variante pentru acest cuvânt. Asemenea fenomene îngreunează, indiscutabil, munca de traducător, dar totodată o fac mai interesantă, suscitând un interes aparte față de textul cu care ești pus să te confrunți. Iar satisfacția de a găsi o soluție fezabilă, chiar dacă până la urmă nu se va dovedi a fi varianta tocmai potrivită, conferă o frumusețe aparte activității de acest gen.

Ajustarea semnificațiilor unor concepte utilizate atât în filosofia chineză, cât și în cea occidentală, a reprezentat o sarcină cu totul specială. Ambele discursuri filosofice operează cu termeni cum ar fi natură, realitate, putere, dreptate, echitate, dar aceste noțiuni pot avea (și deseori au) semnificații diferite în funcție de contextul în care sunt plasate. Să nu omitem

faptul că noțiunea specific chinezească de 太極圖, care mot-à-mot înseamnă „suprema plinătate”, nu corespunde complet conceptului european de „realitate ultimă”, chit că până acum nu s-a găsit alternativă mai potrivită. Dar asemenea provocări fac sarea și piperul unei aventuri de acest gen. Nemaivorbind de că expresia cu pricina nici măcar în limba chineză nu este lipsită de echivoc, de departe nefiind clar dacă „suprema plinătate” are ca atribute incomensurabilul și incomprehensibilul, sau implică o realitate absolută, concretă și finită, pe care nimic nu o poate transcende.

Lăsând în urmă dificultățile de natură metodologică, următorul capitol al tezei mele de doctorat este dedicat legismului. În pofida faptului că există multe puncte de convergență, am considerat ca fiind indicată o prezentare exhaustivă a acestui curent de opinie, deoarece avem de-a face cu o mișcare filosofică cât se poate de eterogenă, fiecare reprezentant având propria concepție bine definită. O atare trecere în revistă urmărește și anumite obiective de natură strategică, întrucât în pasajele ulterioare nu va mai fi necesară reluarea iterativă a structurilor ideatice împărtășite de reprezentanții acestei școli filosofice. S-au adus, de asemenea, argumente în favoare afirmației că dintre toate orientările filosofice ale Chinei clasice, legismul a fost cel mai înclinat să concentreze întreaga putere în mâna statului și să pună legea la temelia ordinii sociale, susținând că în privința organizării statale, legea este superioară relațiilor interumane de orice natură, indiferent dacă este vorba de legături de rudenie ori de prietenie, de cutume sau obiceiuri. Prin aceste percepte legismul s-a situat pe poziții contrare cu cealaltă școală de gândire marcantă, confucianismul, cu toate că pot fi identificate numeroase puncte de interferență între cele două concepții. Fapt deloc întâmplător, una dintre trăsăturile fundamentale ale gândirii chineze fiind sincretismul, prezent pe tot parcursul istoriei sale. Într-o optică sincretistă nu prezintă dificultate dacă cineva îmbrățișează simultan convingeri legiste și confucianiste, poate include până și elemente din daoism sau budism, fără a intra în contradicție internă cu ele. În ultimul capitol al disertației se va reveni cu o explicație mai largă asupra fenomenului: gândirea chineză tinde mereu să realizeze universalul, pe când ceea ce în tradiția occidentală poartă numele de universal, nu reprezintă altceva decât satisfacerea unor exigențe de exclusivitate. Iar cele două atitudini diferă cât se poate de mult între ele.

Se obișnuiește a se spune că legismul este școala filosofică aflată în slujba exercitării cinice a puterii, dar în opinia mea o asemenea abordare este cât se poate de simplistă. În secțiunile dedicate acestei orientări, am căutat să arăt că ideologia legistă se formează negreșit în orizontul moralității: interesul poporului este considerat ca fiind scopul suprem

spre care trebuie orientate toate tehnicile și demersurile guvernamentale (利民), unica formă de domnie legitimă este cea care deservește acest deziderat, iar legea este instrumentul pus în slujba binelui public (法著所以愛民也). S-a evidențiat deseori severitatea exagerată, deseori nemiloasă, a legislației legiste, fără să se treacă însă la aprofundarea temeinică a fenomenului. S-a omis că una dintre obiectivele majore ale legismului a fost reducerea numerică a legilor, întrucât înmulțirea fără noimă a acestora, și implicit a procedurilor legale, duce la slăbirea statului. Pe acest considerent, adepții legismului susțineau fățiș că prin pedeapsă se previne necesitatea pedepsirii, și prin lege necesitatea legiuirii (以刑去刑, 以法去法). Dacă avem în vedere aspectele factice, putem constata că și în perioadele de severitate maximă, cum ar fi cea a dinastiei Qin, sistemul legislativ dădea dovadă de multă flexibilitate și echitate. Cronica vremii consemnează, dacă se întâmpla să pierzi ceva pe stradă, aveai și peste trei zile șansa să-ți găsești lucrurile în locul în care au căzut. Poveste cu tâlc, desigur, dar ilustrativă pentru importanța ordinii legale (și) din acele vremuri.

Secțiunea de final din partea alocată legismului în general, abordează problema respectului față de lege, care în viziunea legismului nu se supune principiului egalității depline. În acord cu idealurile asumate, încălcarea legii de către un funcționar guvernamental, trebuie mai aspru sancționată ca la omul obișnuit. Asta reiese evident din codul de legi al dinastiei Qin, textele pe bambus din Shuihudi conținând o sumedenie de indicii în acest sens. Din punctul de vedere al legismului, prestația funcționarului trebuie să fie fără cusur, el este garantul ordinii statale, iar în situația în care ar încălca legea, s-ar compromite importanța acesteia în ochii omului de rând. Iată motivul pentru care statutul de reprezentant guvernamental implică exigențe mai ridicate. În rest, legea este aceeași pentru toți, perspectiva legistă nu admite excepții pe considerente de autohtonie, rudenie, apartenență la clasă socială. Cel care încalcă legea trebuie pedepsit, singura circumstanță atenuantă fiind dovedirea nevinovăției. Fâșiile de bambus din Shuihudi relatează despre o sumedenie de hotărâi judecătorești luate la nivel local, districtual, județean, provincial, sau al capitalei. Au fost situații în care tribunalul nu numai că a dat verdict favorabil sclavului, dar l-a și pedepsit pe aristocratul care a adus acuze nefondate la adresa sclavului. Toate acestea se întâmplau în secolul al II-lea î.Hr.

Următorul capitol are ca temă viața și opera lui Shang Yang, legislator și înalt demnitar care a trăit în secolul al IV-lea î.Hr. Este destul de îndoielnic ca măsurile legale stipulate în *Cartea maestrului Shang* să-i aparțină în totalitate, existând suspiciunea ca unele dintre ele să fie adăugate ulterior de diferiți legislatori. Din punctul de vedere al investigației acest aspect

este mai puțin relevant, întrucât primează analiza de conținut. Cartea lui Shang fixează ca obiectiv major al administrației regale limitarea proprietății private, pentru contracararea inegalităților sociale dintre săraci și bogați. Din perspectiva filonului ideatic al cercetării, activitatea lui Shang își justifică importanța prin ampla reformă extinsă asupra sectorului politic, militar și agrar. Pachetul de măsuri va duce la consolidarea statului Qin, care pe parcursul secolului al III-lea î.Hr. va cuceri teritoriile limitrofe, realizând, pentru întâia oară, unificarea Chinei. Prin inițiativele sale, Shang Yang a căutat să prevină marile acumulări de avere. A interzis, de exemplu, ca în anii cu recoltă îmbelșugată negustorii bogați să cumpere la preț scăzut grâul produs de țărani. Măsura viza împiedicarea obținerii profiturilor nelegitime, prin revânzarea la prețuri majorate, în perioadele de penurie.

O altă operă propusă spre analiză este Hanfeizi, care în opinia mea reprezintă chintesența legismului chinez. O lucrare monumentală, ce se deosebește de creațiile de acest gen și prin certitudinea privind autorul ei: putem fi siguri că a fost elaborată în partea ei covârșitoare, chiar de Han Fei. Marea carte a guvernării, poate fi oricând considerată un exemplu elocvent de „realpolitik”, folosind o terminologie actualizată. Miza centrală o reprezintă funcționarea instituțiilor administrative independent de caracterul moral al celor care le pun în mișcare. Ideologia Hanfeizi se orientează asupra a două obiective corelate: pe de o parte caută să elimine intruziunea factorului uman (dorințe, țeluri, convingeri personale) în activitatea organelor de stat, pe de altă parte urmărește formarea unor automatisme în funcționarea acestora. Proiectul politic inițiat are la bază convingerea că trebuie creat un mecanism instituțional, care să nu necesite ajustări și intervenții la tot pasul.

Sistemul gândit de Han Fei suscită atenția prin detaliile sale. Unitatea a trei elemente formează temelia construcției: legea, tehnica și poziția de putere. Legea (法) este modalitatea prin care sistemul se manifestă în societate, iar aceasta, cum s-a specificat anterior, se justifică prin grija față de om. Metoda (術) reunește întregul cadru normativ și procedural ce ține de „tehnica puterii”. Aici sunt incluse instrumentele destinate exercitării zilnice a autorității, fiind mai concrete decât legea, care comportă un indeclinabil caracter de generalitate. Poziția de putere (勢) este factor indispensabil pe considerentul că lucrurile pot fi împinse în direcția dorită, doar de către deținătorul concret al formelor de putere – domnitorul, de exemplu. Filosofia Hanfeizi împărtășește poziția legismului cu privire la implicarea persoanei suveranului în demersul legislativ, doar că se pronunță și asupra câtorva aspecte de ordin practic. Cum orice modificare în treburile ocârmuirii se face numai de pe poziții de putere, persoana care intenționează realmente să determine vreo schimbare, trebuie să se posteze în

aproprierea surselor de putere și să facă apel la toate mijloacele, pentru a influența deciziile conducătorului în direcția dorită. Motivul pentru care un adevărat slujbaș al legalității n-are cum să abandoneze viața de la curte, chiar dacă are de-a face cu o domnie nedemnă de menirea ei. Cel care se izolează de lumea puterii, și continuă să vorbească de treburile guvernării, în ochii lui Han Fei nu fac altceva decât să exprime o „nemulțumire superfluă”(孤憤), cum o numește pe una dintre paginile lucrării sale. Genul de nemulțumire, care respinge din principiu orice inițiativă luată în nume propriu, dar impută altora lipsa acțiunilor menite să schimbe ordinea existentă.

Pornind de la aceste considerente, Hanfeizi insistă și asupra modului comunicațional direct și la obiect. Tratatul abordează în mai multe locuri cutuma protocolară „a spune lucrurilor pe nume deranjează urechile regelui”, dar se insistă pe datoria funcționarului de a fi onest cu conducătorul său – chiar și dacă, din punctul de vedere al realismului politic, uneori este inevitabil ca acesta să devină victima propriei sale sincerități. Până și experiențele directe ale lui Han Fei sunt date ca exemplu. La un moment dat ni se prezintă sala de consiliu a împăratului, ticsită de înțelepți care toacă vrute și nevrute, în timp ce poporul suferă de frig și foame. În ochii autorului, înțelepciunea care nu servește la îmbunătățirea condițiilor de trai, nu valorează mare lucru. Deslușirea tainelor naturii sunt secundare comparativ cu bunăstarea supușilor, doar după rezolvarea problemelor lumești se arată timpul potrivit pentru a medita la dezlegarea secretelor marelui univers.

Cel de al cincilea capitol abordează două mari perioade de reformă din istoria Chinei, legate de numele lui Sang Hongyang și Wang Anshi. Sang și-a desfășurat activitatea de înalt funcționar pe timpul dinastiei Han, opunându-se practicilor ortodoxe ale vremii prin prioritizarea politicilor fiscale, pe considerentul că finanțele stau la temelia unui stat bogat și puternic, capabil să satisfacă nevoile populației. Va insista asupra necesității instituirii monopolurilor de stat – în speciale asupra sării, fierului și a vinului. Setul de măsuri preconizat în „Discursuri despre sare și fier” (鹽鐵論) a stat la baza unor dispute la nivel înalt între gruparea reformistă și fracțiunile conservatoare ale confucianismului. Sang considera că monopolul de stat are multiple avantaje față de economia bazată pe inițiativa privată. În primul rând, este cel mai eficient mijloc de a combate formarea marilor averi, obiectiv de importanță capitală. Dincolo de asta, prin practicarea prețurilor reglementate monopolul de stat oferă un grad ridicat de stabilitate economică. Iar din punctul de vedere al legalității, monopolul se află sub controlul direct al statului, pe când lumea afacerilor private este deseori tentată să exploateze zonele obscure și întunecate ale vieții economice, ceea ce deseori are

repercușiuni negative asupra populației. Cum monopolul de stat este rezultatul direct al activității unor organe de stat, mecanismul său de funcționare este previzibil, iar deciziile luate la nivel înalt pot fi mult mai eficiente implementate, decât prin mijlocirea factorilor privați. Prima fază a disputei s-a tranșat în favoarea aripii reformiste, măsurile preconizate au fost adoptate, ducând la instituirea monopolurilor de stat. Cu timpul însă, ca urmare a valurilor de protest și calomniilor insuflate de conservatori, Sang și tovarășii lui au fost executați, iar monopolurile desființate.

Wang Anshi poate fi considerat unul dintre cei mai importanți reformatori din istoria Chinei. Chiar și în ziua de azi numele său este deseori invocat, gândirea, filosofia, viziunea lui făcând obiectul investigațiilor de tot soiul, atât în interiorul, cât și în afara țării. Reformele sale au pătruns până la temelii societății chineze, atrăgând după sine un val de opoziție pe măsură. Măsurile preconizate de Wang au fost orientate spre îndeplinirea a două obiective majore: eliminare cauzelor izbucnirii războaielor țărănești și stoparea abuzurilor venite din partea elitelor sociale, în special ale aparatului funcționăresc. Planurile de reformă au vizat în mod prioritar domeniul politic, economic și social. Dintre măsurile cu caracter economic, Legea Germenului Verde rezerva țăranilor dreptul de se împrumuta de la stat – fie în bani, fie în semințe – cu scadența după seceriș, la o dobândă de zece procente, foarte scăzută la acele vremuri. A dispus refacerea măsurătorilor cadastrale, iar unde s-au constatat abuzuri, terenul a revenit în proprietatea celor deposedați nedrept. Altă măsură cu impact deosebit a fost desființarea muncii silnice, însoțită de obligativitatea remunerației pentru muncă prestată pe teritoriul statului. A înființat birouri pentru supravegherea piețelor, a impus același standard de preț pe întregul teritoriu al țării, supunând controlului guvernamental întregul mecanism comercial prin concentrarea ofertei în mâna furnizorilor de stat. Cu un asemenea palmares era firesc să nu se bucure de prea mare popularitate în rândul principilor, marilor latifundiași, magnașilor comerțului, și nici printre mercenari, care și-au pierdut obiectul muncii.

Pe terenul reformelor politice Wang a căutat să reorganizeze întregul aparat birocratic, cea mai incriminată fiind activitatea funcționarilor din zonele de graniță. Era convins că amplificarea corupției din apropierea frontierelor se datorează în mare parte guvernului, preocupat doar de numirea în posturi a funcționarilor, iar aceștia, din dorința de a-și spori veniturile, preferă să întrețină tot soiul de relații dubioase cu grupările și organizațiile transfrontaliere. Funcționarii prinși în flagrant erau, de-i drept, pedepsiți de autorități, dar asta nu rezolva problema. Pentru a curma fenomenul de contrabandă, Wang a propus atât creșterea numărului de funcționari de-a lungul granițelor, cât și a lefurilor, ca aceștia să nu mai cedeze tentației de a intra în afaceri ilicite cu cei din afara țării. Constatând că anumiți indivizi se

folosesc de diferite tertipuri (arbore genealogic fals, pura omonimie) pentru a-și justifica înrudirea cu familia imperială, cu scopul de a pătrunde la curte și duce o viață lipsită de griji, a dispus, din rațiuni financiare, expulzarea rudelor îndepărtate ale împăratului. Aceasta a fost una dintre deciziile sale cele mai controversate. O povestire cu caracter anecdotic relatează cum o „rubedenie” imperială dubioasă îl apostrofează „apoi să îndrăznești a da ochii cu chipul strămoșilor mei” (看祖宗面), la care Wang a răspuns impasibil: „până și cele mai apropiate rude ale împăratului ar trebui evacuate, nu doar domni fini, de teapa ta!” (親盡亦須祧遷何況賢輩).

Cea mai importantă reformă socială a vizat examinarea imperială. Secole de-a rândul procesul de selecție al candidaților pentru burocrația imperială s-a rezumat la redarea mecanică a canonului confucianist. Wang Anshi, asemenea unor predecesori ca Ouyang Xiu, au căutat să înlocuiască forma de examinare consacrată, prin includerea unor întrebări de natură practică, ca de exemplu, dacă cutare provincie este calamitată de inundații repetate, ce măsuri trebuie luate pentru a asigura necesarul de hrană și preveni izbucnirea foametei? Și această decizie a atras opoziția multora, dar Wang nu a fost dispus la nici o concesie, considerând că statul își legitimează existența prin sprijinul oferit cetățenilor. „Viața unui om obișnuit valorează cât întreaga lume” (民之生重天下), scrie în poemul „Confiscarea sării” (收鹽), sarcina sistemului de evaluare imperial constând în selectarea personalului capabil să întreprindă acțiuni utile populației. Textele confucianiste clasice nu valorizează în nici un fel asemenea aptitudini, cu toate că din perspectiva administrației guvernamentale este complet irelevant dacă funcționarul este, sau nu, capabil să fabrice versuri. A împărtășit totodată punctul de vedere al lui Sang Hangyong privind importanța fiscalității, fiind convins că finanțele însuflă activitatea ocârmuirii, iar munca din acest domeniu onorează de la sine, întrucât de ea depinde credibilitatea guvernării.

Penultimul capitol se abate de la linia consacrată, deoarece partea dedicată lui Fan Chengda implică probleme specifice de filosofie morală. Fan Chengda a fost oficial guvernamental în timpul dinastiei Song, unul dintre cei mai apreciați poeți ai vremii, reputat geograf, etnograf și expert al relațiilor interculturale. Exemplul lui servește la a ilustra cum se îmbină exigențele de aplicabilitate practică, cu percepțiile de conduită morală, respectiv cum pot fi orientate acțiunile individuale spre îndeplinirea unor scopuri cu explicită tentă comunitară.

Fan Chengda a fost între anii 1172-1175 guvernator al provinciei Guangxi și a gestionat cu succes criza de la granițele țării, printr-o soluție deopotrivă avantajoasă părților aflate în

conflict. Tensiunile între populația chineză și membrii tribului Yao s-au intensificat în urma extinderii imperiului, cei din urmă fiind nevoiți să-și abandoneze fertilele teritorii de baștină și să se retragă în munți. Dar solul carstic nu se preta la activități agricole, astfel că populația Yao, din cauza foametei, a fost obligată să cotopească tot mai des ogoarele cultivate de țărani chinezi. Ciocnirile au devenit inevitabile, iar escaladarea conflictului lăsa în urmă tot mai multe victime și bunuri distruse.

Situația a fost înrăutățită și de reprezentanții guvernului, care nu căutau altceva, decât să tragă foloase pe seama conflictului. Aflând de afacerile de contrabandă și de înțelegerile secrete cu inamicul, Fan a conceput un plan de acțiune pe mai multe niveluri. În primul rând a demobilizat armata imperială trimisă în regiune pentru restabilirea ordinii, păstrând doar echipamentul soldaților pentru dotarea populației locale. Știa că ostașii inamici sunt mai puțin dispuși să ducă o luptă crâncenă împotriva unor oameni, pe care îi știu de mai multe generații. Pentru a elimina posibilitatea unei înțelegeri frauduloase, a interzis comandantului militar numit în funcție stabilirea oricărui contact cu șeful de trib Yao. A dat, totodată, poruncă să se riposteze pe loc la orice atac armat, pentru a evita slăbiciunile lungului lanț ierarhic decizional al armatei Song – s-a întâmplat deseori ca de la raportarea situației, până la luarea deciziilor la nivel superior și transmiterea ordinilor, acestea să devină, în lipsă de cauză, complet inutile. Cu o provincie înarmată și bine organizată în față, membrii tribului au înțeles că orice intenție de pradă se transformă într-o aventură extrem de riscantă. Fan Chengda nu s-a oprit aici, a hotărât ca în două orașe din apropierea graniței să se înființeze o piață obișnuită și un târg destinat exclusiv schimbului de mărfuri. Prin asta, supraviețuirea tribului Yao nu mai era periclitată pe termen lung, existând un loc de desfacere al bunurilor confecționate special pentru deservirea nevoilor populației Song. Membrii tribului au decis să renunțe la arme și să semneze, sub oblăduirea lui Fan, o înțelegere cu guvernul statului, consfințind astfel sfârșitul războiului.

Fan Chengda a folosit o metodă nuanțată pe trei domenii distincte: prin adoptarea unor măsuri politice, militare și economice a rezolvat pe căi pașnice diferendul dintre populația chinezească și membrii tribului Yao. Ar fi avut posibilitatea să urmeze calea obișnuită și să înăbușe revolta în sânge, făcând uz de superioritatea armatei imperiale. A preferat, cu bună știință, o soluție – știm asta din mărturiile sale – care să fie nu doar acceptabilă, ci și avantajoasă părților implicate în conflict. În opinia mea, felul în care a gestionat conflictul din Guanxgi demonstrează că utilitatea practică nu trebuie aservită unilateral rigorilor cinice ale individualismului de tip pragmatic. Și considerentele morale pot fi practice, când persoana în cauză renunță la interesele sale egoiste, în beneficiul comunității. Dacă opta pentru intervenția

în forță, Fan Chengda ar fi pus repede capăt războiului și avea toate șansele să avanseze pe scară ierarhică. Dar nici efortul depus pentru implementarea soluției pașnice nu a fost zadarnic, mai multe surse confirmă că guvernul Song a recomandat folosirea pe teritoriul imperiului a metodei Fan pentru gestionarea situațiilor de criză. Mai important de toate s-a dovedit faptul că nu a curs sânge, n-au pierit tați și fii, nu s-au prădat gospodăriile și distrus bunuri – așa cum o mărturisește Fan Chengda însuși.

Capitolul din urmă este alocat Chinei contemporane, cercetarea fiind derulată în funcție de două axe prioritare. Prima parte are ca obiect atitudinea secretarului general al Partidului Comunist Chinez, Xi Jinping, manifestată față de diverse fenomene sociale, cum ar fi istoria, economia, cultura țării, socialismul în genere și versiunea lui chinezească, ș.a.m.d. Opinia șefului suprem, într-un stat cu o puternică articulație ierarhică, este extrem de importantă, întrucât exprimă reperele cheie în formarea atitudinii partidului unic și a societății față de domeniile menționate. Una dintre punctele cheie este discursul rostit la altarul memorialului Zhu Xi, unde Xi Jinping a confirmat în persoană că socialismul chinezesc își are rădăcinile în gândirea filosofică autohtonă premergătoare modernității. Capătă astfel justificare și teza continuității, în virtutea căreia există o puternică filiație intrinsecă între concepțiile filosofice pre-moderne și gândirea politică actuală. A mai rămas să arăt că filosofia chineză este parte integrantă a formelor legitime ale preocupărilor de natură filosofică, iar pentru asta m-am servit de textele și concepțiile analizate în cadrul lucrării mele.

În ultima secțiune am căutat o finalitate practică pentru ipotezele (cu precădere teoria continuității) în jurul cărora s-a organizat prezentul demers doctoral. Am ales ca studiu de caz măsurile guvernamentale aplicate în timpul pandemiei de coronavirus. În virtutea moștenirii lăsate de tradiția legistă, guvernarea trebuie să depună toate eforturile pentru combatere efectele nefaste ale situațiilor de criză, iar în perioadele de acalmie, să orienteze resursele pentru prevenirea re izbucniri flagelului. Măsurile implementate de guvernul Chinei pentru gestionarea și combaterea efectelor pandemiei, pot fi interpretate și ca o extensie a viziunii legiste despre menirea statului în vremuri de restriște. Nu trebuie omis nici faptul că guvernarea actuală, asemenea guvernărilor de odinioară, a îmbrățișat o ideologie sincretistă: orice idee poate fi utilizabilă – prin respectarea riguroasă a unor perceptive de natură morală –, dacă servește la soluționarea problemei. Această formă de sincretism specific cu funcționalitate milenară, nu este nici confucianistă, nici daoistă sau legistă, ci adaptează scopului instrumente și corelațiile ideologice furnizate de concepțiile respective. În vremurile străvechi, ajustarea s-a făcut sub lupa directoare a confucianismului. Astăzi se face prin

prisma marxism-socialismului, dar gândirea politică care operează în fundal, rămâne invariabil sincretică și orientată asupra aspectelor cu aplicabilitate practică directă.

Măsuri ca închiderea orașelor, sistarea completă a activității productive, introducerea plafonului de preț, monitorizarea ratei de contaminare cu ajutorul resurselor umane și digitale, spitalele ridicate în câteva săptămâni, utilizarea roboților și a dronelor, folosirea canalelor mediatice pentru transmiterea informațiilor, sancționarea și punerea sub acuzare a celor care au încălcat prevederile legale, reglementările și restricțiile, au fost rezultatul unei gândiri sincretice, adânc înrădăcinate istoric. Perceperea coronavirusului ca o amenințare de risc maxim, justifică exigența sporită a autorităților față de respectarea deciziilor luate, atitudine inspirată mai degrabă de legism, decât de celelalte școli de gândire filosofică. Așa cum au remarcat diverși analiști, principiile fundamentale ale legismului – „legea este instrumentul grijii față de popor”, sau „cel care uită de problemele poporului, este lipsit de omenie și onoare” – pot fi puse oricând în paralel cu principiile și obiectivele marxist-socialiste ale bunăstării colective.

Prin adaptarea cercetării efectuate la ipotezele formulate, consider că lucrarea mea și-a atins scopurile. Problema investigată este, desigur, mult prea vastă pentru a putea fi pe de-a întregul epuizată, nenumărate studii având ca temă moștenirea milenară în modul de a gândi și acționa al autorităților politice din China actuală. Abordarea mea s-a rezumat la aspecte cu totul specifice și a vizat un domeniu destul de restrâns al formelor de continuitate. Dar poate oricând servi ca rampă de lansare pentru demararea altor cercetări, ca de exemplu investigarea similitudinilor între mecanismele de funcționare ale sistemelor instituționale tradiționale și cele moderne. Să ne gândim că avansarea ierarhic-instituțională pe criterii strict meritocratice în China imperială, poate fi pusă oricând în paralel cu avansarea pe linie de partid, care impune exigențe similare la toate nivelele existente. Este și cazul lui Xi Jinping, care a fost acceptat ca membru de partid abia în 1971, după a opta cerere de adeziune, și a petrecut trei decenii îndeplinind diferite atribuții, în diferitele locații ale țării. O amplă cercetare despre socialismul de factură chinezească, se lasă încă așteptată în spațiul culturii maghiare. Una dintre concluziile investigațiilor mele este că acesta are ca fundament o construcție teoretică solidă, nu o improvizație cinică, motivată de nevoia unei acoperiri ideologice. Rămân, pentru viitor, o sumedenie de lucruri de investigat, prezenta disertație de doctorat doar la câteva dintre ele s-a rezumat.